

O‘ZBEK TILI DARSLARIDA MATNNI O‘QIB TUSHUNISHDAGI MUAMMOLAR

I.Sh.Saparbaeva – doktorant

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so‘zlar: matn, o‘qib tushunish, topshiriq, o‘qish turlari, usul, adabiy o‘qish matnlari.

Ключевые слова: текст, понимание прочитанного, задание, виды чтения, метод, художественное чтение текстов.

Key words: text, reading comprehension, assignment, types of reading, method, literary texts reading.

Hozirgi vaqtda ta’limning asosiy xususiyati o‘quv jarayonini yangicha tashkil etish, o‘quvchilarning fikrlash, gapirish, o‘z fikrlarini erkin ifoda etish, ijodiy qobiliyatlarini takomillashtirish va mustaqil ta’lim jarayonida birgalikda ishlash qobiliyatidir. Shu munosabat bilan mamlakatimizda o‘quvchilarning savodxonligini shakllantirish masalasi dolzarbdir. Yoshlarni intellektual, jismoniy va ma’naviy shakllantirish barobarida o‘quvchilarni maktabda olgan bilimlarini hayotda samarali qo‘llashga o‘rgatishda matn bilan ishlash ko‘nikmasi o‘quvchilarning o‘qib tushunish savodxonligini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.

O‘quvchiga tilni o‘qitish orqali shu til bo‘yicha egallanadigan nutqiy faoliyatning asosiy to‘rt turi: nutqni tinglab tushunish, gapirish, o‘qish va yozish amallari bo‘yicha har bir sinfda taqozo etiladigan malaka va ko‘nikmalar me‘yorini rivojlantirish, bunda o‘qish hamda mehnat jarayonida, oila va jamoat joylarida yuzaga keladigan turli nutqiy vaziyatlarda mustaqil ravishda fikr almasha olish va fikr bayon eta bilish, eshitilgan materialni idrok etish, shuningdek, yozma manbalarni o‘qish orqali axborot olish, voqea-hodisalarga o‘z munosabatini bildirish tarzida muloqotga kirish malakasini egallab borishni nazarda tutadi. [1:2]

Ta’lim jarayonida o‘qish, yozish, tushunish, o‘rganish inson ongida til orqali amalga oshiriladi. Til maktabda aqliy, hissiy va ijtimoiy rivojlanishning asosiy vositasidir. Til muloqot qilish, his-tuyg‘ular va fikrlarni ifoda etish, o‘zaro ta’sir, tashqi dunyo bilan integratsiya, madaniyatni uzatish kabi jarayonlarda muhim rol o‘ynaydi. Bundan tashqari, til shaxsning qobiliyatini to‘liq rivojlantirish, murakkab muammolarni hal qilish, ilmiy fikrlash, turli qadriyatlarga ega bo‘lish va tobora keng dunyoqarashni yaratish kabi xususiyatlarga bevosita ta’sir qiladi. Bu holat nafaqat maktabda, balki insonning butun hayoti davomida til ko‘nikmalarini rivojlantirish zarurligini anglatadi. Ushbu jarayonda asosiy e’tibor matnlarga, shuningdek, qo‘llaniladigan yondashuvlar va usullarga qaratiladi. Til o‘qitishda matnlarni tanlash va qayta ishlash bo‘yicha tizimli tadqiqotlar olib borilmoqda va til ko‘nikmalarini oshirish uchun matnga asoslangan o‘qitish o‘rniga matnga asoslangan ta’lim yondashuvi qo‘llanilmoqda [2:21].

O‘zbek tili darslarida matn mazmunini tushunib o‘qish asosiy maqsadlardan biridir. Ushbu maqsadga erishishning dastlabki qadami o‘qish texnikasini yaxshilash bo‘lsa, notanish (yangi, shuningdek, ilgari o‘rganilgan, lekin ma’nosi unutilgan) so‘zlar ma’nosi ustida ishlash navbatdagi qadamidir.

O‘zbek tili darslarida amalga oshirish lozim bo‘lgan asosiy masala o‘quvchida so‘zga qiziqish va e’tibor hissini muntazam sur’atda o‘stirib borishdan, ularga so‘zning ahamiyati, turli matnlarda tutgan o‘rnini tushuntirishdan iborat. Fanlararo bog‘lanishni tafakkurning rivojlanishiga qiyoslash mumkin. Fanlarni o‘zaro bog‘lab o‘rganish, u yoki bu fan bo‘yicha o‘rganilayotgan voqea-hodisa haqida o‘quvchida jonli mushohada qilish malakasini o‘stiradi. Bu bilan o‘quvchi voqea-hodisa haqida aniq tasavvurga ega bo‘ladi. O‘qituvchi o‘zbek tili fanlarini boshqa fanlar bilan uzviy bog‘lagan holda o‘qitar ekan, yangi materialni bayon qilish, mustahkamlash jarayonida, shuningdek, takrorlash, umumlashtirish vaqtida u yoki bu mavzu yuzasidan o‘rni bilan bog‘laydi va o‘quvchini mantiqiy, tahliliy mushohadaga undovchi turli mazmunga oid matnlardan foydalanadi. Bunday matnlardan

foydalanish o‘quvchini ijodiy fikrlash, matnni tushunishga o‘rgatadi hamda ularning bilimi va dunyoqarashining boyishiga xizmat qiladi.

O‘zbek tili darsliklarida matn ustida ishlash jarayonida matnni o‘qish topshirig‘i deyarli har bir darsda beriladi. Darsliklarda, shuningdek, adabiy o‘qish materiallari sifatida berilgan she’r, hikoya, rivoyatlar, qissa, romanlardan parchalarni ham o‘qish va mazmunini hikoya qilib berish topshirig‘i ko‘p berilgan. Ushbu topshiriqlar, odatda, o‘qing, diqqat bilan o‘qing, o‘qing va so‘zlab bering, o‘qing va ajratilgan so‘zlarga e’tibor bering, ifodali o‘qing kabilardan iborat bo‘lib, o‘qish ko‘nikmasi bo‘yicha so‘zlarni bo‘g‘inlarga ajratib o‘qing; so‘zlarni hijjalab o‘qing; ovoz chiqarib o‘qing; dialogni rolli o‘qing; matnni (she’rni) ifodali o‘qing; matnni ichingizda o‘qing; matnni o‘rnatilgan vaqt tezligida o‘qing kabi topshiriqlarni bosqichma-bosqich rivojlantirib borish maqsadga muvofiq [4:175]. Bunday topshiriqlarning ichida ba’zilar o‘quvchilarning yoshiga, salohiyatiga ko‘ra ma’lum darajada ular uchun qiyinchilik tug‘diradi.

O‘quvchilar matnda berilgan ma’lumotlarning katta qismini o‘qib tushunish orqali oladi. Bu jarayon jim o‘qish orqali sodir bo‘ladi. Demak, yuqori darajadagi o‘qib tushunish qobiliyatiga ega bo‘lgan shaxslar osonroq o‘rganadilar, degan xulosa paydo bo‘ladi. O‘qib tushunish qobiliyati ta’limning barcha sohalar uchun juda muhim va hal qiluvchi mahoratdir. Tabiiyki, o‘qib tushunish jarayonining eng asosiy elementlaridan biri matndir [2:6].

Biror kishi ma’lumot olish uchun yozma matnlarni o‘qiyotganda, avvalo yozma matnga hissiy tayyorgarlik ko‘radi. O‘qishda ushbu jarayon o‘quv uslubiga mos keladigan o‘quv strategiyalaridan foydalaniladi. O‘qishni o‘rganishda ma’lumotni idrok etishi va ajratishi va uni qayta talqin qilishi muhim. O‘qib tushunish jarayonida o‘quvchi butun e’tiborini matnga qaratadi. U matnda berilgan xabarlarini idrok etish, farqlash, anglash bilan birga ularni ongida qayta tartibga soladi. Chunki o‘qib tushunish diqqatni jamlashni talab qiladigan aqliy faoliyatdir. O‘qib tushunish davomida o‘rganish kuchli aqliy kuch talab qiladi va har bir harakat ma’lum miqdorda energiya sarflashni talab qiladi. O‘quvchi tomonidan matnni to‘g‘ri tushunish o‘quvchining aqliy rivojlanishiga va fikrlash qobiliyatini ham o‘sishiga ta’sir qiladi. Matnni o‘qib uni o‘zlashtirish jarayonida turli usullardan foydalaniladi. V.V.Drozdov bunday usullar mavzuning murakkablik darajasiga bog‘liq va u o‘quvchilarning bilim darajasiga qarab tanlanadi. Masalan, interpretatsiya usuli ko‘pincha yangi mavzuni tushuntirishda qo‘llaniladi, ko‘pincha og‘zaki hikoya asosida amalga oshiriladi. Bu usuldan barcha sinflar kesimida foydalanilsa bo‘ladi.

Matn mazmunini o‘zlashtirish uchun birinchi qadam ko‘z yugurtirib chiqish. Keyin esa asosiy jumla, asosiy fikr muhokama qilinadi. Darslikda til hodisalarini o‘rganish uchun asosiy o‘quv materiali sifatida matn berilsa, yangi so‘zlar va grammatik vositalar shu matn doirasidan kelib chiqib belgilansa, tashkil etiladigan dars matnni o‘qish va mazmunini tushunish ustidagi ishlarga bag‘ishlanadi. Leksik va grammatik mashqlar zimmasiga ham o‘quvchilarni matndagi yangi so‘zlar va so‘z shakllarini anglash orqali gaplar mazmunini tushunishga tayyorlash vazifasi yuklanadi. Bunday vaziyatda nutqiy faoliyatning to‘rt turini oqilona nisbatda parallel rivojlantirib borish ishlari qiyinlashadigan vaziyat yuzaga keltiriladi. Aslida darslikda yangi leksik va grammatik materiallar matnlardan

ajratish yo'li bilan emas, balki har bir sinf uchun ilmiy asosda belgilab olingan lug'at minimumi, grammatik vositalar asosida ishlab chiqilishi shart. Bu qiyin ish. Darsliklar tezkorlik bilan emas, yillar mobaynida olib boriladigan izlanishlar natijasi sifatida yaratilishi kerak.

Xalqimizning «Yig'lab-yig'lab ariq olsang, o'ynab-o'ynab sug'orasan» degan naqli bejiz aytilmagan. Metodik jihatdan puxta tuzilgan darslik o'qituvchining dars berishini ham, o'quvchilarning tilni maroq bilan o'rganishini ham ta'minlaydi, ta'lim jarayonini osonlashtiradi. Rejasiz tanlangan matnlarda rusiyzabon o'quvchilar ma'nosini qiyinchiliklar bilan anglaydigan so'z shakllari ko'p uchraydi. Agar parchada 3 va undan ortiq qo'shimchali so'z shakllari, qaralmishi shu shakldagi so'zlar bilan ifodalangan qaratqichli birikmalar bisyor bo'lsa, gap mazmunini tushunish vazifasi uddalanmasligi o'tkazilgan tajribalardan ma'lum. O'quv matnida yangi grammatik vositalar miqdoriy chegaraga ega bo'lishi kerak. Ikkinchi tilni o'qitish metodikasida bu miqdor bitta matnda bitta yangi grammatik shakl bo'lishi mumkin, degan fikrlar mavjud. Matnning janr xususiyatlari uning mazmunini tushunishga turlicha ta'sir qiladi. Ilmiy maqola tipidagi matnda notanish so'zlar ham, tuzilishi murakkab gaplar ham ko'p bo'ladi. Bunday matnlar mazmunini tushunish nihoyatda og'ir. Leksik va grammatik material so'zlashuv nutqiga yaqin rivoya-matn mazmunini tushunish osonroq, qiziqarliroq. Fabula qiziqarli bo'lsa, yana ham yaxshi. Lekin fabulasi qiziqarli matnda leksik qiyinchiliklar tasvir-matnlarga qaraganda ikki baravar ortiq bo'ladi.

Badiiy matnlarda mazmunini anglashda bir qator o'ziga xos mushkulliklar mavjud. Bu mushkulliklar badiiy tasvir vositalari, emotsional-ekspressiv til hodisalari, ko'chma ma'no asosida yaratilgan ramzlar bilan bog'liqdir. Ayniqsa, hissiy-intellektual ta'sir vositalari, baho beruvchi, ruhiy holatlarni ifodalovchi so'zlar qiyin anglanadi. Yangi matn ba'zan kutilmagan axborotga ega bo'ladi. Bu borada kitobxonni haydovchiga o'xshatish mumkin: kitobxon ham, haydovchi ham o'zini oldinda nima kutayotganini bilmaydi. Matnlarda ma'no-mazmunini tushunishni maxsus o'rgatish taqozo etiladigan til hodisalari ko'p bo'lishiga qaramay, ayrim o'qituvchilar matn ustida ishlashning ta'limiy jihati-ga emas, afsuslar bo'lsinki, asosan o'quvchilarning matn mazmunini qanday anglaganini nazorat qilishga ko'p vaqt sarflaydilar.

Ayrim matnlardan o'quvchilarning og'zaki nutqini o'stirish maqsadida foydalanish ko'zda tutiladi. Bunday matnlarda faollashtiriladigan leksik va grammatik materiallar ajratilgan bo'lishi kerak. Bu materiallar yaqin orada o'rganilganligi uchun ular ishtirok etgan gaplarni ham o'qib, boshqa tilga tarjima qilishni talab etish zaruriyati sezilmaydi. Matnlar hajman kattalashib borishi lozim. Ularning hajmi kichikligicha qolaversa, leksik-grammatik qiyinchiliklar yo'qolmaydi, chunki so'z va so'z shakllarining ishlatilish chastotasi eng past darajada bo'lib, bunday chastota o'qish paytida ishga tushadigan leksik va grammatik malakalarning shakllanishini ta'minlay olmaydi: o'quv yili mobaynida 1-2 matndagina uchragan til hodisalari unutiladi, natijada ularni har gal yangidan o'rganishga va mustahkamlash mashqlarini qayta o'tkazishga to'g'ri keladi. Aksincha, har bir yangi matn avvalgi matn va matnlarda o'rganilgan leksik va grammatik materiallar hisobiga hajman kattalashib borsa, uni o'qib mazmunini tushunish osonlashadi. Bunga so'z va so'z shakllarining ishlatilish chastotasining yuqori bo'lishi ortgani orqali erishiladi. Binobarin, o'qish oson bo'lsa, o'quvchi hajman kattalashib borayotgan matnlar misolida ko'p o'qiy olsa, unda mutolaa-ga qiziqish paydo bo'ladi.

Darslik tuzish amaliyotida keng tarqalgan usulga qay-tadigan bo'lsak, matn orqali yangi leksik va grammatik materiallarni mustahkamlash degan maqsadning qo'yilishi unchalik to'g'ri emas. Ushbu materiallar ustida nutqiy

faoliyatning to'rtala turini ikki guruhga ajratgan holda yondashmoq darkor: 1) og'zaki va yozma nutqni o'stirish; 2) matnni o'qish va nutqni tinglab tushunish. Og'zaki nutq bilan yozma nutqni birlashtirib turadigan jihat shundaki, ikkalasida til hodisalari tez xotiraga tushirilishi va gap tarkibida qo'llanishi lozim. Farqlantiradigan tomoni shundaki, og'zaki nutqda uning talaffuzi, yozma nutqda esa imlosi avtomatlashgan darajada tez yodga kelishi zarur. O'qishdan ko'zlanadigan asosiy maqsad matn mazmunini tushunib, undan axborot olishdir. Tushunganlik o'qishning ravonligini (keraksiz to'xtamlarning bo'lmasligini, sintagmatik o'qishni) begilab beradi. Ma'lumki, noaniq so'z to'xtashga, noaniqlik qayta o'qishga, har bir so'zni alohida-alohida talaffuz qilishga sabab bo'ladi. Gaplardagi ma'nosi anglanmagan so'zlar hijjalab o'qilsa, notanish so'z va so'z shakllari tufayli ravon o'qish ko'nikmalari pastlab ketadi. Ilgarigi dasturlarda matn ustida ishlashdagi asosiy e'tibor uch o'qish turiga: tushunib o'qish, ichda o'qish, tez o'qishga qaratilgan edi. O'qish birinchi navbatda ravon bo'lishi kerak. Ravonlik tushunish tezligiga bevosita bog'liqdir. Matn mazmunini anglashdagi qiyinchiliklar sekin o'qishga sabab bo'ladi. Sekin o'qish paytida matn mazmunini tushunishga bo'lgan e'tibor kuchayadi. Demak, o'qish ravonligi tushunish sifatini ham belgilab beradi. Shu boisdan ta'kidlash joizki, o'qish tezligi tushunish tezligi bilan baravar rivojlanishi kerak. O'quvchilarning o'qish texnikasini yaxshilash haqida gapirganda, o'qish sur'atini nazardan qochirmaslik lozim.

O'qish turlarini nomlash metodika ilmida o'qituvchining nazariy tayyorgarligini oshirish maqsadida amalga oshiriladi, ya'ni o'qish turlari o'z nomi bilan nomlanadi. O'qish turlari bir jihatdan matnning leksik va grammatik materiallari hisobiga oson-qiyinligi, hajmining katta-kichikligi, axborot miqdori kabilarga ko'ra bir-biridan farqlansa, ikkinchi jihati o'qishni o'rgatishdan ko'zlanadigan maqsad va vazifalarga borib taqaladi.

O'qish turi sifatida ajratilmasa-da, mazmuniga o'quvchilar diqqatini qaratish maqsadida matnni o'qishdan avval unga doir savollarni berib qo'yish (xattaxtaga yozish) usuli ham qo'llanadi. Lekin matn mazmunini tushunish yo'lida undagi asosiy fikrni ajratish o'quvchilar uchun bir xilda oson ish emas. A.S. Yegorovanning ta'kidlashicha, quyi sinf o'quvchilari asosiy fikrni ajratib va uni ochib bera olmaydilar. Biror ish usulini qo'llashda shu kabi holatlar ko'zda tutilishi kerak.

Matnni o'qishdan oldin berib qo'yiladigan yoki mutolaa paytida beriladigan savollarning tushunishga qanday ta'sir eta olishi borasida J.I. Manuelyanning olib borgan tajribalari e'tiborga loyiqdir. Murakkab bo'lmagan ilmiy-ommabop matnga doir o'qishdan oldin keltirilgan savollar tushunishga jiddiy ta'sir ko'rsatmagan. Murakkabroq matnlar tanlanganda ham, savollar ijobiy rol o'ynamagan. Badiiy matnlarga doir berilgan savollar o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, tahlil qilishga, tuyg'ularini ifodalashga undagan taqdirdagina tushunishni yaxshilashga xizmat qilgan. Boshqacha aytganda, o'qishdan oldin beriladigan savollar tavsifi o'quvchilarni fikrlashga undashi, ularning diqqatini bir joyga to'plashi, matn mazmuniga qaratishi kerak.

Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, og'zaki nutqi o'sa boshlagan, mutolaa madaniyati shakllanish bosqichiga yaqinlashgan o'quvchilar o'z ixtiyorlari bilan uyda 1-2 betlik materiallarni o'qib kelganliklarini aytadilar. Z.I. Klichnikovaning bergan ma'lumotlariga qaraganda, bir soat o'qish uchun 25-35 betlik material uyga o'qishga topshirilishi mumkin. O'zbek tili darslarida tilni amaliy egallay boshlagan o'quvchilarga 5-7 betlik hikoyalarni darsda mustaqil ish tarzida o'qishni boshlab, qolganini uyda davom ettirish topshirilganda, ushbu topshiriqni uddalagan o'quvchilar bo'lgan. Lekin ushbu ish turi hamma uchun majburiy bo'lmasligi darkor.

Shuningdek, adabiy o'qish materiallari - she'rlarni ifodali o'qishlari va yod olishlari orqali o'quvchilarning lug'aviy zahirasini boyitish, rivoyat, hikoya, qissa, romanlardan parchalar mazmunini so'zlab berishlari orqali o'quvchilarning o'zbek tilidagi bog'lanishli nutq kompetensiyalarini rivojlantirish, qahramonlarni tavsiflash, ularga o'z munosabatini bildirish kabi ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlarning bajarilishi ta'minlanadi. O'quvchilarni nutqiy mavzuga mos o'zbek bolalar shoirlari va yozuvchilarining ijodlaridan namunalar: kichik-kichik hikoyalar, she'rlari, rivoyatlar, masallar va ertaklar bilan tanishtirish orqali o'quvchilarga milliy qadriyatlarimizni singdirish, ayni paytda ularning so'z boyligini oshirish, turli mavzularda erkin muloqot yuritishga o'rgatishda adabiy o'qish materiallarining ahamiyati nihoyatda katta. Badiiy matnlardan faqat adabiy o'qish materiallaridagina emas, balki mashq tarkibida ham foydalanish mumkin. Albatta, to'qima gaplarga qaraganda badiiy asardan olingan parcha ustida ishlash biroz murakkab, biroq yuqori sinflarda bunday topshiriqlarni bema'lol berish mumkin.

Matn ustida ishlash bosqichining samaradorligini ta'minlashda, qaysi o'qish turidan foydalanilmasin, o'quvchilarning so'z boyligini va til bilimini oshirish bilan bir vaqtda kommunikatsiya aktining sodir bo'lishi, nutqni (uning o'qish turini) bir pog'ona yuksaltirish tushunilmog'i darkor. Boshqacha aytganda, quyidagi maqsad va vazifalarni hal etish sifatiga erishish ko'zda tutiladi:

1) matn mazmunini tushunish uchun sarflanadigan vaqtning qisqa bo'lishi, tushunishning to'g'riligi, to'liqligi va chuqurligi;

2) o'quvchilar o'qish texnikasining yaxshilanib borishi;

3) yangi so'zlarni tushuntirish va mustahkamlash, ma'nosi unutilgan so'zlarni xotiraga tushirish va takrorlash ishining dars davomida to'xtamasligi, muntazamligi;

4) o'quvchilarda savol tuzish malakasining o'sib borishi;

5) matn ustida ishlash bosqichida og'zaki nutq o'stirish mashqini amalga oshirish imkoniyatining yuzaga kelishi;

6) zarur axborot materiallarning o'zlashtirilishi [5:116].

Matn ustida ishlash samaradorligi ko'p jihatdan vaqtdan oqilona foydalanganlik bilan o'lchanadi. Bu ishga qancha vaqt sarflash kerakligi o'quvchilarning so'z boyligi va til bilimi saviyasiga ko'ra belgilanadi. Matnda notanish so'zlar, grammatik shakllar bo'lmasa, tushunish qisqa muddatda amalga oshadi. Parcha murakkab bo'lsa, har qanday sharoitda o'qish, lug'atdan foydalanish, savol-javob va boshqa ish turlariga ajratiladigan vaqt, ikkinchi tilni o'qitish metodikasiga doir adabiyotlarda ta'kidlanishicha, ko'pi bilan daqiqadan oshmasligi zarur. Axborotlarni o'zlashtirish ham shu vaqt ichida sodir bo'lishi lozim. Qisqa muddat ichida ham matn mazmunini to'g'ri va to'liq tushunish, ham axborot olish uchun zamin hozirlash katta mahorat talab etadi. Buning uchun matn ustida olib boriladigan ish usullarini to'g'ri tatbiq etish kerak.

Adabiyotlar

1. Агайсина А. Мақала: Мəтінмен жұмыс жасау жолдарын белсенді әдіс- тәсілдер арқылы қарастыру. Устаз тилеги – Қостанай, 2023, 2-6.
2. Н. Ömer Beydoğan. Makale: Okuma ve anlamayı etkileyen stratejiler – Millî Eğitim journalı, Türkiye, 2010, sayfa 6.
3. Симбаева С. Белсенді оқу мен оқытуда қолданылатын әдістер – Nur-Sultan, Тұран-Астана баспасы – 2019, 21-6.
4. Xadicha Muxitdinova. O'zbek tilini ikkinchi til sifatida o'qitish metodikasi, Toshkent, G'afur G'ulom nashriyoti – 2023, 175-b.
5. Yo'ldoshev R. Ta'lim rus tilida olib boriladigan maktablarda o'zbek tilini o'qitish metodikasi. Toshkent, Fan va texnologiyalar Markazining bosmaxonasi – 2015, 116-b.

РЕЗЮМЕ. Ushbu maqolada ta'lim o'zga tillarda olib boriladigan sinflarda o'zbek tili darslarida matnni o'qib tushunishda yuzaga keladigan muammolar va ularni bartaraf etish haqida fikr yuritilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье рассматриваются проблемы, возникающие при чтении и понимании текста на занятиях по узбекскому языку в классах с иностранным языком обучения, и способы их преодоления.

SUMMARY. This article discusses the problems that arise in reading and understanding the text in Uzbek language classes in classes where education is conducted in foreign languages and how to overcome them.

BASLAWISH KLASS OQIWSHILARININ KREATIV KONLIKPELERIN RAWAJLANDIRIW MASELELERI

U.Q.Seytjanova – pedagogika ilimlerinin kandidati, professor

Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

Tayanch so'zlar: kreativlik, shaxsiy motivatsiya, kreativ ko'nikmani yaratish, ijodiy jarayon, intellektual.

Ключевые слова: креативность, личная мотивация, формирование творческих навыков, творческий процесс, интеллектуал.

Key words: creativity, personal motivation, formation of creative skill, creative process, intellectual.

Respublikamiz talim sistemasında baslawish klass oqiwshtarında kreativ aktivlikni qaliplestirish masalesi jamiyet agzalari ushın erkin pikirlew, oz kozqarasların bayanlaw mumkinshiligi sipatında bahalanıp atır. Buǵan baylanisli Ózbekstan Respublikasını jáne de rawajlandırıw boyınsha Háreketler strategiyasında [1:92] «fizikalıq salamat, ruwxıy hám aqlıy rawajlangan, erkin pikirleytuǵın, Watangá sadıq, qatán turmısliq kozqarasqa iye jaslardı tarbiyalaw, demokratiyalıq reformalardı tereńlestirish hám puqaralıq jamiyetın rawajlandırıw procesinde olardıń sociallıq aktivligin asırıw» sıyaqlı baǵdarlar belgilengen. Áne usınıń sebebinen baslawish klass oqiwshtarında kreativ aktivlikni qaliplestirishde shańaraq, máhelle hám mektep sherikligin rawajlandırıw, olardıń klass oqiwshtarında dóretiwshilik qábiletin waqtınan burın anıqlawdıń didaktikalıq sistemasın jaratıw, teoriyalıq metodikalıq jaqtan tiykarlaw hám de bunda dóretiwshilik iskerlikni shólkemlestirish metodların qollawǵa baǵdarlangan pedagogikalıq processni didaktikalıq shárt-sharayatların anıqlaw zárúr áhmiyetke iye boladı.

Kreativlik (dóretiwshilik) (lat. creation – jaratıwshańlıq, dóretiwshilik) – qanday da jańa, ayırıqsha nárese jarata alıw qábileti, kórkem forma jaratıw, pikirlew, ideya hám shesh-

imge alıp keliwshi intellektual process; shaxstın jańa ideyalardı jaratıw hám qabıllawǵa tayarlıǵın xarakteristikalaytuǵın dóretiwshilik qábileti [2:196]. Pedagogikalıq-psixologiyalıq kozqarastan F.Ehsonova kreativlik túsiniǵine «kreativlik – shaxs hám jamiyet qızıǵıwshılıqları menen baylanisliqta ózgeriwshen sociallıq-mádeniy shárt-sharayatlar shenberine tiyisli wazıypalardı sheshiwde insannın konstruktiv hám original pikirlewge tayarlıǵı» dep anıqlama beredi [3:911].

Oqiwshtarında qaliplestirish kreativ aktivlikniń dárejelerin anıqlawda hár túrli diagnostikalaw metodikalarınan paydalanılǵan. Bunday metodikalar taypasına J.Piaje [4:192], G.Ayzenk [5:352], J.P.Guilford [6:264], Dj.Raven [7:396] hám basqalardıń intellektual rawajlanıwdı anıqlawshı testlerin kórsetiw mumkin.

«Baslawish talim koncepciyası»nda [8:16] oqiwshtarında kreativ aktivlikke shaqırıw ideyasına jetekshi orın ajratılǵan. Oqıtwshı menen oqiwshtar arasında sheriklik, oz ara pikirlesiw hám kreativ aktivlik kórsetiw ushın qolaylıq jaratılıwı ayırıqsha ayıp ótilgen.

Shaxsq baǵdarlangan talim paradigmasında oqiwshtarın erkin pikirlewı hám kreativ aktivlik kórsetiwı ushın kreativ pikirlew perspektivalı baǵdarlardan biri esaplanadı.